

СЛОЈЕВИТОСТ БАШТИНЕ И ОЧУВАЊЕ ПАМЋЕЊА

(Јелена Павличић Шарић. *Баштина Бојородице Љевишке и очување њамћења*. Звечан: Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Факултет уметности у Приштини са привременим седиштем у Звечану, 2021, 326 стр.)

У децембру 2021. године, у издању Факултета уметности Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици појавила се научна монографија *Баштина Бојородице Љевишке и очување њамћења*, прва књига др Јелене Павличић Шарић која је запослена у звању доцента на поменутом факултету. Рецензенти књиге су реномирани историчари уметности и професори Филозофског факултета у Београду чије су уже специјалности српско средњовековно наслеђе (проф. др Драган Војводић) и музеологија и херитологија (проф. др Драган Булатовић и проф. др Милан Попадић).

Др Јелена Павличић Шарић је историчарка уметности која се бави теоријом и методологијом науке о баштини, вредновањем и интерпретацијом наслеђа, као и изазовима које носе истраживање, тумачење и брига о дисонантном наслеђу, баштини у рату и послератним околностима, при чему је најчешће у фокусу њених досадашњих испитивања било српско наслеђе на подручју Косова и Метохије. Монографија је заснована на њеној докторској дисертацији *Баштина Бојородице Љевишке у Призрену и њом проблем очувања њамћења у пракси заштитне споменичкој наслеђа* одбрањеној 2016. године на Филозофском факултету у Београду.

Књига на добар начин обједињује ауторкина досадашња интересовања и пружа читаоцу увид у теоријска и методолошка полазишта и њен приступ баштини усмерен ка холистичком сагледавању, ефикаснијој заштити и очувању свих физичких и значењских слојева предмета баштине. Такав приступ карактеристичан је за ауторе хрватске и српске школе музеологије и херитологије, и у ширем смислу за централноевропску и источноевропску музеологију у чијим оквирима је продуктивнање филозофских аспеката музеолошких теорија водило ка проширеном схватању музеолошке делатности, оличеном у концептима *херитологије* и *мнемозофије*

(Томислав Шола), као и у тесном повезивању науке о баштини са испитивањима културе памћења и сећања. Императив *холистичкој њрисџији башџини* типичан за ауторе овог усмерења, којима припада и др Јелена Павличић Шарић, условио је структуру монографије *Башџина Богородице Љевишке и очување њамћења*, у којој је прва четвртина књиге посвећена увођењу читаоца у проблематику теоријског и практичног односа према баштини, док су у остатку књиге донети овог приступа тестирани и демонстрирани кроз анализу савремене рецензије и третмана цркве Богородице Љевишке у систему заштите наслеђа у периоду од завршетка Другог светског рата до данас.

Поред *Увода* и *Закључних разматрања* књига садржи четири тематске целине: *Зашџиџи наслеђа као очување њамћења*, *Теоријски оквир разумевања башџине*, *Однос њрема сведочанственоџи: Богородица Љевишка у сџстему орџанизоване заџиџиџе сџоменика кулџуре у РС (1947–1999)*, *Зашџиџиџи и модели њамћења – рецензија Богородице Љевишке њоком и након рџиџа 1999. џодине на Косову и Меџохији*. У уводу, првој и другој целини ауторка образлаже теоријско-методолошки оквир и циљеве истраживања, пружа преглед различитих приступа баштини и издваја догађаје из историје правне заштите споменика кључне за валоризацију Богородице Љевишке. Као основни проблем постављено је испитивање ефикасности заштите споменика у контексту савремених теорија баштине и башџињења, где се као предуслов целовитог очувања баштине, поред бриге о материјалном опстанку предмета, указује потреба за документовањем, очувањем и коришћењем свих сведочанствених слојева, значења и сазнања о споменику која настају током историје његовог трајања и рецензије. За такво испитивање као погодна студија случаја одабрана је црква Богородице Љевишке и модели њеног памћења препознати у праксама башџињења од увођења цркве у систем заштите наслеђа 1948. године до савременог тренутка, чему су посвећена два расправна поглавља *Однос њрема сведочанственоџи: Богородица Љевишка у сџстему орџанизоване заџиџиџе сџоменика кулџуре у РС (1947–1999)* и *Зашџиџиџи и модели њамћења – рецензија Богородице Љевишке њоком и након рџиџа 1999. џодине на Косову и Меџохији*.

Као башџина Богородице Љевишке одређен је скуп искустава и значења која је црква генерисала кроз време, у које спадају и начини интерпретирања, идентификације и комуницирања њених порука и сведочанствености, укључујући документацију насталу током откривања, рестаурације и конзервације овог споменика. У поглављу које се бави праксом заштите наслеђа у периоду од 1947. до 1999. године, испитани су методологија трезорирања и модели башџињења у систему организоване заштите споменика културе, почев од правних оквира заштите, улоге повереника који су о стању на терену извештавали Завод, те првих системских истраживања Богородице Љевишке и конзерваторско-рестаураторских радова који почињу након Другог светског рата, преко потоњих научних проучавања, делатности чувара и кустоса задужених за бригу о цркви-споменику и његову презентацију и промоцију, до ванинституционалних покушаја да се одговорно и с љубављу односи према свом наслеђу. Ово поглавље је и најобимније и већи део је посвећен анализи и тумачењу необјављене документације Републичког

завода за заштиту споменика културе о истраживањима и конзерваторско-реставраторским радовима на цркви Богородице Љевишке, уз консултовање архивског материјала, документације и предмета у другим релевантним установама (Покрајински завод за заштиту споменика културе у Приштини, Општински завод за заштиту споменика културе у Призрену, Канцеларија за очување културне баштине на Косову и Метохији, Галерија фресака у Београду, Музеј примењене уметности у Београду, Музеј Југославије, Народни музеј у Београду). Поред тога, поједини сегменти су посвећени научним тумачењима и презентацији откривених података, популаризацији споменичких вредности путем различитих медија, те усменим сведочењима и подацима прикупљеним током вишегодишњих теренских истраживања ауторке, што је посебно видљиво и у наредном поглављу у ком се говори о судбини цркве након 1999. године. На овај начин разматрање баштине Богородице Љевишке није остало ограничено на анализу документације настале унутар система заштите споменика, већ је поткрепљено и другим сведочанствима која наговештавају у ком смеру би се могла кретати будућа холистички оријентисана испитивања историје рецеиције ове цркве. Важан допринос представља превредновање и истицање улоге тзв. *повереника*, одабраних баштиника из локалне заједнице који су у првим годинама успостављања система заштите били ангажовани на евидентирању и извештавању о споменицима културе у свом окружењу. Такође, кроз документацију су добро илустровани разни проблеми са којима су се сусретали стручњаци при напорима да заштите Богородицу Љевишку, почев од финансијских потешкоћа, питања власништва и надлежности, до немарног односа делова локалне заједнице који је посебно индикативан у погледу (не) могућности очувања памћења упркос напорима да се физичко ткиво споменика обнови и сачува.

Поглавље *Заштита и модели памћења – рецеиција Богородице Љевишке шокком и након рата 1999. године на Косову и Метохији* говори о драстичној промени околности у којима се нашло српско наслеђе на Косову и Метохији након рата 1999. године и о њиховом утицају на (не)могућности заштите споменика попут Богородице Љевишке, како у материјалном тако и у семантичком смислу. Расправљајући о физичком уништавању наслеђа и разним манипулацијама њиховом историјом и изворним значењима у измењеној културној средини, Јелена Павличић Шарић покушава да укаже на мере које се могу предузети да би се сачувала слојевитост значења и угрожени идентитети српских споменика који се виде као непожељна прошлост у изградњи новог друштва. Један од императива је свакако „не потискивати било које од супротстављених тумачења наслеђа већ их суочити” и учинити видљивим, да би се лакше препознала искривљена и неоснована тумачења прошлости. Ипак, велики проблем представља постепено нестајање баштиника, а правна и техничка заштита не могу гарантовати опстанак баштине ако изостане друштвена заштита, која данас постоји најпре захваљујући раду призренске Богословије и присуству свештеника у цркви Богородице Љевишке. Нажалост, нерешена политичка ситуација и конфликтне околности које и даље трају чини немогућим изнаглажење конструктивних решења за очување српске баштине на Косову и Метохији, те је ово поглавље пре свега утемељен

и информативан показатељ деструкције, занемаривања или злоупотребе овог наслеђа од стране самопроглашене Републике Косово.

Идеално, систем заштите наслеђа би поред правне и техничке заштите морао да брине о очувању памћења у најширем смислу, тј. да препознате и документоване вредности и значења споменика чини доступним и употребљивим у савременом контексту и омогући производњу нових сведочанстава. Централна намера истраживања Јелене Павличић Шарић била је указати да савремена пракса заштите наслеђа треба да тежи да документује и тумачи различите форме рецепције и промене значења споменика у прошлости и садашњости, те да је документација која настаје у процесу истраживања и институционалне заштите предмета баштине од изузетног значаја за његово целовито разумевање и очување. Документација у нашим баштинским установама често бива похрањена и заборављена, и не користи се као истинско сведочанство о животу споменика, а тек уколико се сагледа на такав начин, што је Јелена Павличић Шарић урадила у својој књизи, она постаје првокласни материјал који нам говори о односу једног друштва и времена према баштини и активно учествује у процесу изградње и очувања памћења. Богатство података и наноса значења које је ауторка открила кроз истраживање начина на који је Богородица Љевишка третирана у систему заштите наслеђа показали су сврховитост оваквог приступа споменику, где се познавање историје његове рецепције види као предуслов холистичког разумевања и очувања памћења. Тиме књига позива све стручњаке у баштинским установама на једну врсту саморефлексије и самокритике засноване на преиспитивању начина на који се односе према сопственој документацији и историји система заштите наслеђа, чије познавање може понудити многе поуке и ефикаснија решења од пуког копирања иностраних модела који не морају нужно одговарати потребама локалне заједнице и допринети очувању баштине. У том погледу ова монографија и сама представља производ сврховитог коришћења сведочанственог потенцијала документације. С друге стране, све заинтересоване за проблематику баштине и баштињења књига подсећа на значај струке и изазове са којима се иста сусреће, али и на то да је институционална заштита само један од облика очувања културног наслеђа и колективног памћења, и да је било које наслеђе тешко чувати уколико нестану његови активни корисници и баштинници. То добро илуструје описана судбина цркве Богородице Љевишке у периоду отоманске владавине или након 1999. године када су се њена употреба и интерпретације драстично мењале уз кривотворења или заборављање историје споменика, што је и данас горући проблем у контексту одржања српског културног наслеђа на Косову и Метохији.

Уз то што садржи све релевантне историјске чињенице и податке које очекујемо када из угла историјских дисциплина говоримо о цркви Богородице Љевишке, књига Јелена Павличић Шарић се бави димензијама споменика које нису само материјалне, укључујући значења која је црква у току свог дугог трајања стицала у локалној заједници и међу онима који су о њој бринули као повереници, чувари, кустоси, конзерватори, баштинници... Вешто изведено усмеравање читаоца на семантичко богатство и комплексност одабраног предмета баштине кроз историју његове рецепције води разумевању предуслова очувања памћења и целовите

херитолошке интерпретације, чији је узорни модел ауторка успела да нам понуди. Знамо да одређени теоријски модели често имају лимитиран домет у пракси и остају на нивоу идеала. Јелена Павличић Шарић је показала како је могуће основне постулате централноевропске и источноевропске музеологије и науке о баштини применити у тумачењу конкретног споменика и система заштите у коме је исти валоризован као непокретно културно добро од изузетног значаја. Због тога *Баштина Божородице Левичке и очување њамћења* представља важан допринос овој области истраживања и препоручено је штиво за све који се интересују за баштину и њен живот у прошлости и садашњости.

Мина Д. ЛУКИЋ*

* Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Катедра за историју уметности, mina.lukic10@gmail.com